EUROPEAN ROMA MEDIA NETWORK

SPECIAL EDITION 04 · SRPSKO IZDANJE · LATINICA

KADA GLEDANOST POSTANE VAŽNIJA OD ISTINE

Od faraona do svemira: ko mladim Romima objašnjava našu prošlost?

AUTOR I ISTRAŽIVAČ: Antonije Alijević

IZDAVAČ: ROMA VOICE · European Roma Media Network

Datum pripreme: 25. oktobar 2026.

Srpski · latinica · 10 poglavlja

01. Jedno veče, nekoliko porekla

Ako bismo poreklo Roma određivali prema onome što slušamo na društvenim mrežama, za jedno veče prešli bismo put od izgubljenog izraelskog plemena, preko egipatskih faraona, do civilizacije koja je stigla iz svemira. Telefon bismo ostavili da se puni, a pitanje „Odakle smo?“ ostalo bi sa manje odgovora nego pre uključivanja.

U toj zbrci ima nečeg komičnog. Posledice zaslužuju ozbiljan razgovor.

Već mesecima pratim pojedine govornike koji iznose svoja objašnjenja romskog porekla. Slušam njihova uverenja, rasprave i sigurnost sa kojom govore o događajima za koje ponekad ne navode proverljiv izvor. Ovaj osvrt nastaje iz tih zapažanja; ne opisuje sve Rome niti sve sadržaje na mrežama.

Na početku stoji jednostavno pitanje: kako razlikujemo ono u šta neko veruje od onoga što može da dokaže?

U jednom skrolovanju stignemo od drevnih carstava do svemira; do originalnog dokumenta nekad ne stignemo ni do kraja emitovanja. Zato ćemo se ponegde nasmejati preuveličavanju, a zatim zastati i proveriti podatak.

02. Jedan narod, mnogo velikih priča

Dok pratimo društvene mreže, nailazimo na različita objašnjenja romskog porekla. U zapažanjima iz kojih nastaje ovaj osvrt pojavljuju se Izrael, faraoni, Himalaji, sanskrit, pa čak i vanzemaljske civilizacije. To su preneta autorova zapažanja o tvrdnjama, a ne utvrđene činjenice o našem poreklu. Za proveru pojedinačne izjave potreban je njen tačan sadržaj, datum, kontekst i izvor.

Za jedno veče prođemo nekoliko kontinenata i nekoliko hiljada godina. Telefon ostane na istom stolu, a naši preci za to vreme promene tri civilizacije. Iza šale ostaje ozbiljno pitanje: šta svaka tvrdnja zapravo znači i na čemu se zasniva?

Kada neko kaže: „Mi smo Izraelci, izgubljeno pleme“

Najpre treba objasniti o kome govorimo. Drevni Izraelci, današnje izraelsko državljanstvo i pripadnost jevrejskoj veri nisu pojmovi koje možemo jednostavno zamenjivati. U ovoj priči razmatramo navodno poreklo od drevne zajednice.

Predanje o izgubljenim plemenima povezano je sa severnim kraljevstvom Izrael, njegovim padom pod asirsku vlast u osmom veku pre nove ere i deportacijama stanovništva. O kasnijoj sudbini tih zajednica razvijala su se brojna predanja. Tokom vekova različiti narodi povezivani su sa izgubljenim plemenima. Sama takva identifikacija nije dokaz porekla. [15]

Kada neko ovu priču poveže sa Romima, potrebno je objasniti vezu: sa kojim plemenom, u kom periodu i preko kojih izvora? Koji dokument povezuje tu drevnu zajednicu sa precima današnjih Roma? Kako se objašnjava istorija romskog jezika?

Studija Moorjani i saradnika o šest romskih grupa podržava južnoazijsko i evropsko poreklo proučavanih populacija, uz severozapadnu Indiju kao važan izvor južnoazijskog nasleđa. Taj nalaz nije potvrda da su Romi kao narod jedno izgubljeno izraelsko pleme. Nije ni rodoslov svake pojedinačne porodice. [8]

Pojedinci izričito tvrde da su dobili otkrivenje od Isusa. Otkrivenje ovde znači da osoba veruje da joj je božanskim putem saopštena ili razotkrivena istina. Prenosimo njihovo objašnjenje sopstvenog iskustva; time ne potvrđujemo da se takvo saopštenje dogodilo. Mogu objasniti svoje duhovno iskustvo. Ali kako će istorijsku tvrdnju proveriti čovek koji to iskustvo nije doživeo? Vera može biti duboko lična; zaključak o poreklu čitavog naroda zahteva dokaze dostupne i drugim ljudima.

Izgubljeni deo istorije ne pronalazimo tako što ga popunimo prvom pričom koja nam se dopadne.

Kada neko kaže: „Mi smo Egipćani, potomci faraona“

Ovde postoji stvaran istorijski trag koji zaslužuje objašnjenje. Publikacija Saveta Evrope opisuje „Mali Egipat“ na Peloponezu, području današnje Grčke, i mešanje tog naziva sa Egiptom na Nilu u evropskim hronikama. Zapis da je neka grupa došla iz „Egipta“ zato mora da se čita u kontekstu mesta, vremena i značenja naziva. [6]

To pomaže da razumemo kako je egipatska priča mogla da se širi. Međutim, između istorijskog naziva „Egipćani“ i tvrdnje „potomci faraona“ postoji velika razlika. Čak i kada bismo dokazali da je neka porodica živela u Egiptu, time još ne bismo dokazali njeno poreklo od vladarske dinastije.

Boravak na teritoriji, naziv koji su drugi koristili i porodično poreklo tri su različita pitanja. Za tvrdnju o faraonskom poreklu potrebni su konkretni podaci: o kojoj dinastiji govorimo, iz kog perioda i kakav dokaz povezuje te ljude sa precima Roma?

Piramida je veličanstven spomenik. Fotografija piramide iza govornika ipak ne može da zameni porodično stablo. Naši preci zaslužuju istraživanje i kada iza njihovih imena ne pronađemo kraljevsku titulu.

Kada neko kaže: „Potičemo sa Himalaja“

Na koje mesto se misli i u kom veku? Da li govornik govori o ranom poreklu, jednoj stanici migracije ili predanju određene porodice? Ta pitanja treba razdvojiti pre donošenja zaključka.

Studija koja upućuje na severozapadnu Indiju ne daje automatski ime konkretnog himalajskog sela iz kog su potekli svi Romi. Autori genetičkih istraživanja upozoravaju i na ograničenja pri razlikovanju užih geografskih područja. [8]

Tvrdnju treba postaviti dovoljno jasno da može da se proveri. Potrebni su mesto, vreme, izvor i objašnjenje kako se nalazi uklapaju. Planina može biti deo putanje naših predaka. Njena visina ne povećava pouzdanost priče.

Kada se poreklo pretvori u obećanje države

Među pričama koje sam slušao pojavljuje se ideja da možemo kupiti „šaku zemlje“ i formirati državu. Čuo sam i tvrdnju da je Romima navodno trebalo da pripadne balkanska teritorija u obliku polumeseca, jer smo navodno bili prvi narod na Balkanu.

Ovde istraživanje porekla prelazi u pitanje političkog projekta. Šta se zapravo predlaže: kupovina privatnog zemljišta, kulturni centar, autonomija ili suverena država? To nisu iste stvari.

Član 1 Konvencije iz Montevidea navodi stalno stanovništvo, određenu teritoriju, vlast i sposobnost stupanja u odnose sa drugim državama. To je važan okvir za razgovor o državnosti, a ne potpuni odgovor na svaki savremeni teritorijalni spor. Kupoprodajni ugovor za parcelu sam po sebi ne pokazuje da su ti uslovi ostvareni. [11]

Za priču o obećanoj teritoriji tražimo dokument: ko je obećao, kome, kada i sa kakvim ovlašćenjem? Pojedinci se predstavljaju kao generali ili vođe na zadatku da ujedine sve Rome. Za takvu funkciju tražimo objašnjenje mandata, postupka izbora, zajednice koju predstavljaju i odgovornosti za obećanja.

Oblik polumeseca može lepo da izgleda na karti. Ljudi koji na toj karti žive imaju prava, domove i sopstvene glasove. Ozbiljan predlog mora da govori i o njima. Oblik granice nije potpis na sporazumu.

Kada neko kaže: „Mi smo prvi narod sveta ili Balkana“

Šta znači „prvi“: prvi ljudi na teritoriji, najstariji naziv zajednice, najraniji jezički trag ili najstarija država? Bez preciznog značenja reči lako pomešamo različita pitanja.

Istraživanje pećine Bačo Kiro u Bugarskoj dokumentuje prisustvo Homo sapiensa pre više od 45.000 godina. Ti nalazi ne predstavljaju dokaz da su ti ljudi imali identitet nekog današnjeg naroda. [13]

Tvrdnja o davnom ljudskom prisustvu i tvrdnja o romskom etničkom kontinuitetu zahtevaju različite dokaze. Potrebno je pokazati vezu kroz vreme. Isto važi kada neko tvrdi da su sva znanja potrebna čovečanstvu potekla baš od nas: koje znanje, iz kog vremena, iz kog izvora i kojim putem je preneto?

Ljudska starost ne daje se kao nagrada narodu koji najglasnije kaže da je prvi. Možemo biti ponosni na naše pretke i bez takmičenja sa svim ostalim precima na planeti.

Kada neko kaže: „Došli smo iz svemira i otvaramo vremenske portale“

Čuo sam tvrdnje da smo vanzemaljska civilizacija doneta da pomogne čovečanstvu, kao i da smo jedini narod koji može da otvara vremenske portale. Ako govornik govori simbolično, treba da objasni simboliku. Ako tvrdi da imamo fizičku sposobnost, potrebni su postupak, merenje i nezavisna provera.

Neki svoje verovanje objašnjavaju i kao moć putovanja vremenskim portalima u druga vremena ili među civilizacije. Potrebno je razjasniti da li opisuju san, viziju, meditaciju, metaforu ili fizičko putovanje. To su različite tvrdnje. Za fizičko putovanje tražimo konkretan opis događaja, nezavisne posmatrače i podatke koji omogućavaju proveru; sama sigurnost govornika ne pokazuje da se putovanje dogodilo.

NASA objašnjava da brzina i gravitacija utiču na proticanje vremena, što je važno i za satelitske časovnike. To objašnjenje ne potvrđuje da pripadnici određenog naroda mogu da otvaraju vremenske portale. [10]

Za navodnu sposobnost potrebno je pokazati šta se događa, pod kojim uslovima i da li drugi istraživači mogu da provere rezultat. Reči „energija“ i „kvantno“ u govoru ne zamenjuju eksperiment.

Za početak bi nam značilo da otvorimo link ka dokumentu. Putovanje kroz vekove može da sačeka dok proverimo prvu stranicu.

A gde su Ali Baba i Aladin?

Posle svega dođe mi da se našalim: još samo čekam da i Ali Babi izdamo potvrdu o romskom poreklu, a Aladinu mandat za upravljanje lampom. Da odmah proverimo i sopstvenu šalu: čarobna lampa pripada Aladinu; Ali Baba je junak priče o četrdeset razbojnika, sa pećinom koja se otvara čarobnim rečima. To možemo proveriti u samim pričama. Šala je o proizvoljnom pripisivanju porekla književnim junacima. [5]

Mladi koji slušaju sve ove priče traže poreklo, pripadnost i odgovor na pitanje ko su. Zaslužuju da uz svaku veliku priču dobiju objašnjenje i mogućnost provere. U narednim poglavljima posebno razmatramo veru, sanskrit, istraživanja, autoritet i novac.

Izvori uz poglavlje

[15] Encyclopaedia Judaica / Jewish Virtual Library. Ten Lost Tribes. Istorijski kontekst i kasnija predanja o izgubljenim plemenima.

https://jewishvirtuallibrary.org/ten-lost-tribes

[8] Priya Moorjani i saradnici (2013). Reconstructing Roma History from Genome-Wide Data. PLOS ONE 8(3), e58633.

https://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0058633

[6] Savet Evrope. Arrival in Europe. Factsheets on Romani History 2.0, posebno str. 4: Little Egypt i istorijski nazivi.

https://rm.coe.int/arrival-in-europe-factsheets-on-romani-history/16808b1908

[10] NASA Space Place. Is Time Travel Possible? Objašnjenje relativističkog proticanja vremena i razlike u odnosu na filmsko putovanje kroz vreme.

https://spaceplace.nasa.gov/time-travel/en/

[11] Konvencija iz Montevidea o pravima i dužnostima država (1933), član 1. Tekst ugovora u zbirci Pravnog fakulteta Univerziteta u Oslu.

https://www.jus.uio.no/english/services/library/treaties/01/1-02/rights-duties-states.html

[13] Jean-Jacques Hublin i saradnici (2020). Initial Upper Palaeolithic Homo sapiens from Bacho Kiro Cave, Bulgaria. Nature 581, 299-302.

https://www.nature.com/articles/s41586-020-2259-z

[5] Andrew Lang (ur.). The Blue Fairy Book. Aladdin and the Wonderful Lamp; The Forty Thieves. Primarni književni tekst, Project Gutenberg.

https://www.gutenberg.org/files/503/503-h/503-h.htm

03. Vera ima svoje mesto. Istorija traži proveru.

Lično versko iskustvo može imati duboko značenje za čoveka koji ga je doživeo. Istorijska tvrdnja o čitavom narodu zahteva izvore koje mogu da pregledaju i ljudi koji to iskustvo ne dele.

Kada neko kaže da se Romi pominju u Kuranu, treba navesti suru, ajet, originalni izraz i obrazložiti zašto se odnosi baš na Rome. Kada tvrdi da su verski tekstovi preuzeti od nas, treba pokazati konkretne tekstove, njihovo datiranje i dokaze o prenošenju.

Za vezu sa faraonima ili izgubljenim plemenom potrebno je pokazati izvore koji tu drevnu zajednicu povezuju sa precima današnjih Roma. Tvrdnja o vanzemaljskom poreklu zahtevala bi izuzetno snažne, nezavisno proverljive dokaze.

Poštovanje sagovornika uključuje i ozbiljno pitanje: gde možemo da proverimo ono što govoriš? Traženje izvora ne oduzima nikome pravo na veru.

Postoji i konkretan primer za proveru naziva: Diyanet objašnjava da se er-Rûm u nazivu sure 30 odnosi na Vizantince. Ako neko baš taj izraz koristi kao dokaz da se govori o Romima, sličnost reči nije dovoljna; potrebno je suočiti tumačenje sa originalom i istorijskim kontekstom. To ne rešava svako moguće versko tumačenje, ali jasno određuje o čemu ovaj primer govori. [7]

Čovek može duboko verovati, a ipak pažljivo proveriti citat. Poštovanje vere i čitanje izvora mogu stajati u istoj rečenici.

Kada se u razgovoru pomešaju „Romi“ i „Rimljani“, potrebno je zastati kod originalnog naziva. Nije dovoljno da dve reči slično zvuče. Treba pročitati na koga se izraz odnosi u konkretnom tekstu, uz prevod i obrazloženje. Ako se govornik poziva na neki drugi odlomak, pregledamo upravo taj odlomak. Jedan proveren primer ne rešava svako moguće tumačenje.

Isto važi za tvrdnju da su Tora, Biblija ili Kuran preuzeti od Roma: koji odlomak, iz kog starijeg romskog izvora, kako je taj izvor datiran i kojim putem je tekst prenet? Bez tog niza dokaza tvrdnja ostaje neproverena. Poštovanje svetog teksta podrazumeva i pažljivo čitanje.

Izvori uz poglavlje

[7] Diyanet. Rûm Suresi - Türkçe Meal (2021). Objašnjenje sure 30 i istorijskog značenja izraza er-Rûm.

https://dijital.diyanet.gov.tr/Dinle/kuran-meali-sureler/rum-suresi-turkce-meal?id=2630

04. Sanskrit nije čarobna reč

Sanskrit je jezik. Romski pripada indoarijskoj jezičkoj porodici. Ježić i Katavić u naučnom radu iz 2016. prate gramatičke oblike romskog preko srednjoindoarijskih jezika do staroindoarijskog sloja, uključujući vedski i sanskrit. To je konkretna jezička veza. [1]

Iz nje ne proizlazi da su sve religije i sva znanja preuzeti od Roma. Takav zaključak zahteva zasebne dokaze o tekstovima, datumima i kontaktima.

Slična reč može biti početak pitanja. Istraživanje zahteva sistematsko poređenje gramatike, glasovnih promena i istorije jezika; važnost tog postupka objašnjava i Matras. [3]

Kada bismo poreklo određivali samo po zvuku koji nam je poznat, svaka druga pesma mogla bi postati međunarodna naučna konferencija. Jezik može mnogo da nam kaže, kada mu postavimo precizna pitanja.

Srodnost jezika istražuje se pravilima i poređenjem. Ako svaku sličnu reč proglasimo dokazom da je ceo svet prepisivao od nas, rečnik će ubrzo postati knjiga potraživanja. Za istorijski zaključak treba pokazati više od zvučne podudarnosti.

Kada neko kaže da smo „iz sanskrita“, pitamo da li govori o jeziku, stanovništvu, teritoriji ili određenom istorijskom periodu. To su različita pitanja. U lingvistici se ne traži samo jedna slična reč; proverava se čitav sistem odnosa među glasovima, oblicima i značenjima kroz vreme.

Važno je razlikovati i faze prošlosti. Projekat romske lingvistike iz Mančestera opisuje ranu fazu jezika kao povezanu sa centralnom Indijom. To nije isto pitanje kao geografsko poreklo određenog genetičkog

nasleđa ili kasnija putanja migracija. Jedna rečenica „došli smo odatle“ često prikrije više različitih istraživačkih pitanja. [16]

Kada naiđemo na sličnost u drugom jeziku, treba proveriti da li je reč nasleđena iz zajedničkog izvora, pozajmljena ili slučajno slično zvuči. A kada se tvrdi da je čitava religija ili civilizacija preuzeta od Roma, potrebno je zasebno dokazati tekstove, datume i prenošenje znanja. Jezička srodnost sama ne dokazuje takvo autorstvo.

Kada neko kaže: „Mi smo prvi ljudi u sanskritu“

Ovu tvrdnju treba preneti tačno, ali i odmah objasniti problem: sanskrit je jezik, pa izraz „prvi ljudi u sanskritu“ ne govori sam po sebi o određenoj teritoriji ili narodu. Da li govornik misli na prve govornike sanskrita, prve ljude pomenute u nekom tekstu ili na religijsko predanje o nastanku čovečanstva?

Za odgovor mora da navede naziv dela, poglavlje ili stih, originalnu reč, prevod i vreme nastanka teksta. Zatim treba da pokaže zašto bi se pomenuto ime odnosilo baš na Rome. Ime iz drevnog teksta ne postaje naziv današnjeg naroda zato što ga tako protumačimo u jednom emitovanju.

Primer imena koje može da se pojavi u takvoj raspravi jeste Manu. U odeljku Manusmriti 1.33 predstavljen je kroz religijsko kazivanje o svom nastanku i stvaralačkoj ulozi, uz vezu sa bićem Viradž. To je konkretan tekst koji možemo čitati i tumačiti. Sam taj odlomak ne kaže da su današnji Romi prvi ljudi sveta. Ovde ga navodimo kao objašnjenje tradicije, bez pripisivanja određenom govorniku tvrdnje koju nismo dokumentovali. [20]

Ko je Hanuman i o kakvim moćima se govori?

U onome što sam slušao pojavljuju se i pojedinci koji veruju da poseduju moći poput Hanumanovih. Najpre treba objasniti ime: Hanuman je božanska figura u hinduističkoj tradiciji i važan junak epa Ramajana. Prikazuje se sa majmunolikim obeležjima, kao vanara. U predanju je Ramin odani saveznik; pripisuju mu se natprirodna snaga, menjanje oblika i izuzetno dugi skokovi. To je opis religijskog i epskog predanja. [17,22]

Konkretan primer je priča o nošenju planine lekovitog bilja da bi se izlečio ranjeni Lakšmana, prikazana i na skulpturi koju čuva Britanski muzej. Drugo predanje, koje objašnjava Metropolitan muzej, govori da je Hanuman kao dete smatrao Sunce zrelom voćkom i pokušao da ga pojede. Takav muzejski opis dokumentuje priču i njeno predstavljanje u umetnosti; ne predstavlja merenje fizičkih moći današnjih ljudi. [18,19]

Ko su povezana lica iz ovih predanja?

Rama je središnji junak Ramajane, princ i u hinduističkoj tradiciji avatar, odnosno božansko otelovljenje Višnua. Sita je njegova supruga, koju otima Ravana, vladar Lanke, u epu opisan kao desetoglavi demonski kralj. Hanuman pomaže Rami u njenom pronalaženju i izbavljenju. [17,22]

Lakšmana je Ramin mlađi brat i odani saveznik. Vaju je bog vetra, koji se u predanju navodi kao Hanumanov otac. Ova imena pomažu da razumemo odnose u priči; nisu spisak istorijski potvrđenih predaka romskog naroda. [17]

Da se imena ne pomešaju: Brahma se u jednom uobičajenom prikazu hinduističkog trojstva povezuje sa stvaranjem, Višnu sa održavanjem, a Šiva sa razaranjem i preobražajem. To je sažet prikaz jednog religijskog okvira; različite hinduističke tradicije imaju složenija i različita tumačenja. Hanuman, Rama, Manu i ova božanstva nisu isto lice niti imaju istu ulogu. [21]

Verovanje u Hanumana i tvrdnja „imam njegove moći“

Čovek može da se ugleda na odanost, hrabrost ili služenje o kojima predanje govori. Kada kaže da poseduje istu fizičku moć, postavlja drugačiju tvrdnju: koju tačno sposobnost, kako je pokazuje, ko je nezavisno proverio i pod kojim uslovima se rezultat može ponoviti?

Veza romskog jezika sa indijskim jezicima ne prenosi automatski natprirodne sposobnosti književnih i religijskih figura na govornike romskog. Ni poštovanje Ramajane ne zahteva da prihvatimo tvrdnju nekog današnjeg čoveka o sopstvenim moćima bez provere.

Predanje treba čitati sa razumevanjem. Javnu tvrdnju o sposobnosti treba proveravati. Našoj deci dugujemo objašnjenje te razlike, kako bi mogla da upoznaju kulturu, a da pritom sačuvaju slobodu da pitaju.

Izvori uz poglavlje

[1] Mislav Ježić; Katarina Katavić (2016). Sanskritske i prakrtske osnove romskoga jezika. Filologija 66, 19-34.

https://hrcak.srce.hr/index.php/en/clanak/274512

[3] Yaron Matras (2010). The Roots of Romani. Romani in Britain: The Afterlife of a Language.

https://www.cambridge.org/core/books/abs/romani-in-britain/roots-of-romani/D9D1511FA117F718AF15ABC1F206FB85

[16] Romani Linguistics and Romani Language Projects, Manchester. Proto-Romani. Rana istorija jezika i centralnoindijske osobine.

https://www.kratylos.org/~raphael/romani/whatis/language/protoromani.html

[17] Michael C. Carlos Museum, Emory University. List of Characters: The Ramayana in Indian Painting. Hanuman, Rama, Sita, Lakshmana, Ravana i Vayu.

https://digitalprojects.carlos.emory.edu/exhibits/show/ramayana/ramayanalistofcharacters

[18] British Museum. Figure of Hanuman, 1922,1020.4. Predanje o nošenju planine lekovitog bilja radi lečenja Lakšmane.

https://www.britishmuseum.org/collection/object/A_1922-1020-4

[19] The Metropolitan Museum of Art. Hanuman in His Tantric Five-Headed Pancha Mukha Form, online zapis 826439, inventarski broj 2019.209. Predanje o Suncu koje je Hanuman smatrao voćkom.

https://www.metmuseum.org/de/art/collection/search/826439

[20] Manusmriti 1.33: Creation of Manu. Primarni tekst i komentar Medhatithija, prevod Ganganath Jha (1920), Wisdom Library.

https://www.wisdomlib.org/hinduism/book/manusmriti-with-the-commentary-of-medhatithi/d/doc145442.html

[21] Herbert F. Johnson Museum of Art, Cornell University. Brahma, Vishnu, and Shiva, objekat 2011.088.001.

https://emuseum.cornell.edu/objects/44745/brahma-vishnu-and-shiva

[22] Norton Simon Museum. Hanuman, F.1972.45.05.S. Rama kao avatar Višnua i Hanumanova uloga u Ramajani.

https://www.nortonsimon.org/art/detail/F.1972.45.05.S/

05. Šta istraživanja podržavaju, a šta još ne znamo

Studija Mendizabal i saradnika iz 2012. analizirala je 13 romskih grupa iz Evrope. Njeni nalazi podržavaju zajedničko poreklo proučavanih populacija iz severne odnosno severozapadne Indije i kasnije mešanje sa drugim populacijama. [2]

To nije biografija svake romske porodice. Studija ima određeni uzorak i metode; njeni zaključci ne odgovaraju na svako pitanje naše prošlosti.

Zato treba pročitati šta istraživanje zaista tvrdi, koje podatke koristi i gde priznaje ograničenja. Jezički i genetički nalazi imaju svoje domete. Ne određuju nečiju veru, vrednost ili pravo na pripadnost zajednici.

Praznina u dokumentaciji ostaje prostor za istraživanje. Sama po sebi ne potvrđuje priču koja nam se najviše dopada. Rečenica „Ovo još ne znamo“ može biti najpošteniji deo ozbiljnog rada.

Drugo istraživanje, Moorjani i saradnici iz 2013, analiziralo je šest romskih grupa. Nalazi podržavaju južnoazijsko i evropsko poreklo proučavanih populacija, sa severozapadnom Indijom kao važnim izvorom južnoazijskog nasleđa. Autori razmatraju i ograničenja uzorka i modela. [8]

To je razlog za ozbiljno poređenje istraživanja. Široki nalaz o indijskim korenima ne daje sam po sebi potvrdu konkretnog himalajskog mesta, izgubljenog plemena ili političkog prava na teritoriju. DNK nalaz ne dolazi sa krunom, generalskim činom ili vlasničkim listom.

Izvori uz poglavlje

[2] Isabel Mendizabal et al. (2012). Reconstructing the Population History of European Romani from Genome-wide Data. Current Biology 22(24), 2342-2349.

https://doi.org/10.1016/j.cub.2012.10.039

[8] Priya Moorjani i saradnici (2013). Reconstructing Roma History from Genome-Wide Data. PLOS ONE 8(3), e58633.

https://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0058633

06. Titula na profilu i rad iza titule

Na mrežama susrećemo titule profesora, magistara, romologa, istoričara i lingvista. Kada se neko na titulu poziva kao na dokaz autoriteta, opravdano je proveriti ustanovu, oblast stručnosti i objavljene radove.

Nećemo bez dokaza tvrditi da je neko izmislio diplomu. Nećemo ni odbaciti vredan nalaz zato što ga je pronašao čovek bez akademskog zvanja. Porodični dokument ili arhivski trag zahteva proveru porekla, datiranja i konteksta, ko god da ga je pronašao.

Na nekim profilima titula je odmah vidljiva. Do izvora, nažalost, treba duže skrolovati.

Od stručnjaka očekujemo i razumljivo objašnjenje. Ako mlada osoba ne razume predavanje, zaslužuje mogućnost da pita. Ozbiljan istraživač ume da kaže šta zna, šta pretpostavlja i gde može da pogreši.

Kada profil ima više titula nego linkova ka radovima, ostaje jednostavan posao: otvoriti rad, pronaći autora i pročitati argument. To pravilo važi i za diplomiranog stručnjaka i za samostalnog istraživača — i za tekst koji upravo čitate.

07. Kada tuđa gledanost postane razlog za ljutnju

U svom praćenju primećujem i situacije u kojima se rasprava pretvara u nadmetanje kanala. Kada drugo emitovanje privuče više publike, pojavljuju se ljutnja, prozivke i osporavanje sagovornika. Za proveru pojedinačnog slučaja potreban je konkretan snimak i njegov kontekst.

Tada se pitanje „Ko ima dokaze?“ lako izgubi iza pitanja „Ko večeras ima više gledalaca?“ Istorija još nije razjašnjena, ali se gledanost već prebrojava.

Broj publike sam po sebi ne otkriva zašto se neko ljuti. Možemo opisati reči i postupke; ljubomoru ne treba predstavljati kao utvrđen motiv bez dodatnih dokaza.

Za publiku je važnije: da li govornik odgovara na pitanje, pokazuje izvor i dopušta proveru? Ili razgovor odlazi u obračun sa drugim kanalom? Mladi koji su došli da nauče nešto o precima ne bi trebalo da završe kao navijači u tuđoj svađi.

UNESCO je 2024. anketirao 500 kreatora u 45 država: 62% nije rigorozno i sistematski proveravalo informacije pre deljenja, a 42% je lajkove i deljenja koristilo kao glavni pokazatelj pouzdanosti. To nisu podaci posebno o romskim kreatorima. [9]

Drugim rečima, aplauz može pokazati da je publika zadovoljna. Ne pokazuje da je dokument autentičan. Kada bi broj srca potvrđivao istoriju, arhivima bi bila potrebna dugmad za slanje poklona.

Izvori uz poglavlje

[9] UNESCO (26.11.2024). Behind the Screens: saopštenje o anketi 500 kreatora sadržaja u 45 država.

https://www.unesco.org/en/articles/2/3-digital-content-creators-do-not-check-their-facts-sharing-want-learn-how-do-so-unesco-survey

08. Novac, fondovi i obaveza da proverimo

Kada se prikupljaju donacije, prodaju sadržaji ili pominju projekti i fondovi, otvaraju se konkretna pitanja: za koju svrhu se novac traži, ko njime upravlja i šta je obećano?

Plaćen istraživački i obrazovni rad može biti pošten i potreban. Tvrdnja o zloupotrebi zahteva dokumente: uslove projekta, podatke o uplatama, obaveze i ostvarene rezultate.

Ni lep govor ni skupa kravata nisu finansijski izveštaj. Ali ni naše neslaganje sa govornikom nije dokaz pronevere.

U ovom tekstu nemamo dokumentaciju na osnovu koje bismo nekome pripisali nezakonitu zaradu ili zloupotrebu fondova. Postavljamo standard provere koji važi i za ROMA VOICE: kada tražimo poverenje ili podršku, moramo objasniti svoj rad i njegove rezultate.

Čujem i govornike koji se predstavljaju kao odlično upućeni u budžete romskih fondova. Govore da je taj novac „sve naš“, traže da im verujemo i obećavaju da će nas sve obogatiti kada završe svoj zadatak. Uz takve poruke dolazi i najava da Romima predstoji „zlatno vreme“.

Takva obećanja otvaraju vrlo konkretna pitanja. O kom fondu je reč, za koji period i koliki iznos? Da li se govori o planiranom budžetu, odobrenom projektu, dostupnom konkursu ili već isplaćenom novcu? Ko može da se prijavi, prema kojim pravilima i ko odlučuje o dodeli?

Potrebno je objasniti i šta izraz „naš novac“ zapravo znači: kome je novac namenjen, ko njime upravlja i kakvu korist zajednica treba da dobije. Tvrdnja da će neko obogatiti sve Rome zahteva jasan plan, izvore sredstava, način raspodele, rokove i objašnjenje kako se obećanje može proveriti. Samouvereno izgovorena cifra ne pokazuje da je novac nekome dostupan ili da će biti isplaćen.

Zlatno vreme zvuči lepo. Za početak bi nam dobro došli tačan naziv fonda, dokument i računica. Ljudi koji traže izlaz iz siromaštva zaslužuju razumljive informacije i ostvarive predloge. U ovom tekstu ne utvrđujemo da je neki govornik proneverio novac; tražimo osnov za finansijska obećanja koja prenosi publici.

Pregled Evropske komisije pokazuje da podrška uključivanju Roma ide kroz različite programe i načine upravljanja. To nije opis jednog zajedničkog računa kojim raspolaže svaki govornik koji govori o Romima. Ovaj zaključak izvodimo iz strukture programa, a za bilo čiji konkretan pristup novcu tražimo poseban dokaz. [12]

Komisija opisuje ESF+ kao program za zapošljavanje, obrazovanje, veštine i socijalno uključivanje. Sam taj opis ne sadrži obećanje da će svi Romi dobiti lični deo ukupnog budžeta. Kada neko najavi opšte bogaćenje, mora pokazati konkretan program, odluku i uslove koji njegovo obećanje podržavaju. [14]

Publika može da pošalje hiljadu srca dok sluša o zlatnom vremenu. Račun za struju ostaje u istoj valuti. Zato obećanje zaslužuje proveru pre nego što postane nečiji životni plan.

Izvori uz poglavlje

[12] Evropska komisija. EU funding for Roma equality, inclusion and participation. Pregled načina finansiranja i upravljanja programima.

https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/combatting-discrimination/roma-eu/eu-funding-roma-equality-inclusion-and-participation_en

[14] Evropska komisija. European Social Fund+. Ciljevi programa: zapošljavanje, obrazovanje, veštine i socijalno uključivanje.

https://commission.europa.eu/funding-and-tenders/find-funding/eu-funding-programmes/european-social-fund_en

09. Mladi između porodične priče i beskrajnog skrolovanja

Zamislimo mladu Romkinju koja prvi put istražuje istoriju svoje porodice. U jednom snimku sluša o faraonima, u drugom o izgubljenom plemenu, u trećem o svemiru. Kada pita za izvor, dobije novi snimak. To je zamišljen primer, ali pitanje koje otvara je stvarno: kako joj pomoći da proverava informacije?

Posle nekoliko sati možda ima više otvorenih prozora nego odgovora. Tu humor prestaje da bude dovoljan.

Njena radoznalost zaslužuje pažnju. Potrebni su joj dostupni dokumenti, jasna objašnjenja i sloboda da postavi pitanje bez pritiska da izabere stranu.

Naši preci bili su ljudi sa imenima, porodicama, zanatima, verovanjima i svakodnevnim brigama. Njihov stvarni život zaslužuje da ga tražimo i kada ne liči na filmski scenario.

Možemo voleti svoj narod i priznati da nešto još ne znamo. Naši preci ne moraju da budu faraoni da bi njihov život imao vrednost. Mladi ne moraju da izaberu najglasnijeg govornika da bi imali svoj glas.

Iza pitanja o poreklu često stoji sasvim lična potreba: da dete može ponosno da kaže ko je, bez potrebe da svoju porodicu pretvara u dinastiju. Jedna sačuvana bakina priča, proveren dokument i naučena romska reč mogu mu biti bliži od obećanog carstva. Naša stvarna istorija zaslužuje i znatiželju i toplinu.

ŠTA SMO NAUČILI I ŠTA MOŽEMO DALJE ISTRAŽIVATI?

Posle svih velikih priča vraćamo se jednostavnom pitanju: šta od ovoga čitalac može sam da proveri i šta može korisno da prenese drugima?

Šta smo naučili?

Naučili smo da razlikujemo lično uverenje, porodično predanje, versko tumačenje i istorijski dokaz. Istraživanja jezika i proučavanih romskih populacija podržavaju indijske korene, uz granice koje smo naveli. Ne odgovaraju na svako pitanje i ne određuju vrednost čoveka ili njegove vere. [1–3]

Broj pratilaca, titula i sigurnost u govoru ne mogu zameniti izvor. Na osnovu ovog teksta ne možemo utvrditi koliko je neka tvrdnja rasprostranjena niti dokazati motive i prihode pojedinih govornika. Na tim mestima ostaje posao za dalje istraživanje.

Šta možemo podeliti sa drugima?

Možemo podeliti proverljive izvore, tačan naziv rada, autora, datum i objašnjenje šta izvor potvrđuje. Uz link prenesimo i njegova ograničenja. Kada objavu delimo zato što nas je oduševila ili naljutila, zastanimo i proverimo njen sadržaj.

Našoj deci možemo preneti poštovanje prema precima i slobodu da pitaju. Možemo im pokazati kako se proverava jedna rečenica, kako se prihvata ispravka i zašto je pošteno reći „još ne znamo“. Tako znanje postaje dostupno i onome ko nije gledao isto emitovanje.

Kako dalje da istražujemo?

Počnimo jednom jasnom tvrdnjom. Zabeležimo tačne reči, javni link, datum i vremensku oznaku snimka. Pregledajmo celinu razgovora. Pronađimo dokument na koji se govornik poziva i proverimo autora, datum, originalni jezik i smisao navoda.

Uporedimo nezavisne izvore; više kanala koji prepričavaju istu priču nisu više nezavisnih potvrda. Za jezičke, istorijske i verske tvrdnje tražimo obrazloženje stručnjaka za odgovarajuću oblast. Kada razmatramo konkretnu osobu, zatražimo njeno pojašnjenje i pošteno prenesimo odgovor.

Vodimo beleške: potvrđeno, nepotvrđeno, osporeno i otvoreno za dalju proveru. Ispravke objavljujmo vidljivo. UNESCO-ov okvir medijske i informacione pismenosti može poslužiti kao dodatni vodič za kritičko vrednovanje i odgovorno deljenje sadržaja. [4]

Vrednost ovog izdanja videće se kada neko posle čitanja mirno pita „Gde je izvor?“, pronađe dokument i objasni ga drugome. Možemo ostaviti budućim generacijama i znanje i način da ga samostalno proveravaju.

IZVORI ZA DALJE ISTRAŽIVANJE

[1] Mislav Ježić; Katarina Katavić (2016). Sanskritske i prakrtske osnove romskoga jezika. Filologija 66, 19-34.

https://hrcak.srce.hr/index.php/en/clanak/274512

[2] Isabel Mendizabal et al. (2012). Reconstructing the Population History of European Romani from Genome-wide Data. Current Biology 22(24), 2342-2349.

https://doi.org/10.1016/j.cub.2012.10.039

[3] Yaron Matras (2010). The Roots of Romani. Romani in Britain: The Afterlife of a Language.

https://www.cambridge.org/core/books/abs/romani-in-britain/roots-of-romani/D9D1511FA117F718AF15ABC1F206FB85

[4] UNESCO IITE. Media and Information Literacy. Obrazovni okvir za pristup informacijama, kritičko vrednovanje i odgovorno deljenje.

https://iite.unesco.org/mil/

10. Naša javna poruka

ROMA VOICE neće graditi svoje delovanje na podsmevanju ljudima. Nećemo deliti Rome prema obrazovanju, veri, poreklu ili pripadnosti određenoj organizaciji.

Ali nećemo ni prihvatati da se neproverene tvrdnje predstavljaju kao istorijske činjenice samo zato što dolaze od poznatog govornika ili imaju veliki broj pregleda.

Naša prošlost zaslužuje pažljivo istraživanje. Naši preci zaslužuju dostojanstveno sećanje. Buduće generacije Roma zaslužuju da znaju šta je dokumentovano, šta je predmet istraživanja i šta još nije potvrđeno.

NE ISMEVAMO VEROVANJA - TRAŽIMO DOKAZE ZA ISTORIJSKE TVRDNJE.

NE NAPADAMO LJUDE - PREISPITUJEMO ONO ŠTO SE JAVNO IZGOVARA.

NE TRAŽIMO SLEPO VEROVANJE - TRAŽIMO PROVERLJIVE IZVORE.

Naša vrata ostaju otvorena za dokumente, stručne ispravke i argumentovanu raspravu. Ako pogrešimo, objavićemo ispravku.

ROMA VOICE
Naša istorija. Naša pitanja. Naš glas.

IZVORI I DOKUMENTACIJA

[1] Mislav Ježić; Katarina Katavić (2016). Sanskritske i prakrtske osnove romskoga jezika. Filologija 66, 19-34.

https://hrcak.srce.hr/index.php/en/clanak/274512

[2] Isabel Mendizabal et al. (2012). Reconstructing the Population History of European Romani from Genome-wide Data. Current Biology 22(24), 2342-2349.

https://doi.org/10.1016/j.cub.2012.10.039

[3] Yaron Matras (2010). The Roots of Romani. Romani in Britain: The Afterlife of a Language.

https://www.cambridge.org/core/books/abs/romani-in-britain/roots-of-romani/D9D1511FA117F718AF15ABC1F206FB85

[4] UNESCO IITE. Media and Information Literacy. Obrazovni okvir za pristup informacijama, kritičko vrednovanje i odgovorno deljenje.

https://iite.unesco.org/mil/

[5] Andrew Lang (ur.). The Blue Fairy Book. Aladdin and the Wonderful Lamp; The Forty Thieves. Primarni književni tekst, Project Gutenberg.

https://www.gutenberg.org/files/503/503-h/503-h.htm

[6] Savet Evrope. Arrival in Europe. Factsheets on Romani History 2.0, posebno str. 4: Little Egypt i istorijski nazivi.

https://rm.coe.int/arrival-in-europe-factsheets-on-romani-history/16808b1908

[7] Diyanet. Rûm Suresi - Türkçe Meal (2021). Objašnjenje sure 30 i istorijskog značenja izraza er-Rûm.

https://dijital.diyanet.gov.tr/Dinle/kuran-meali-sureler/rum-suresi-turkce-meal?id=2630

[8] Priya Moorjani i saradnici (2013). Reconstructing Roma History from Genome-Wide Data. PLOS ONE 8(3), e58633.

https://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0058633

[9] UNESCO (26.11.2024). Behind the Screens: saopštenje o anketi 500 kreatora sadržaja u 45 država.

https://www.unesco.org/en/articles/2/3-digital-content-creators-do-not-check-their-facts-sharing-want-learn-how-do-so-unesco-survey

[10] NASA Space Place. Is Time Travel Possible? Objašnjenje relativističkog proticanja vremena i razlike u odnosu na filmsko putovanje kroz vreme.

https://spaceplace.nasa.gov/time-travel/en/

[11] Konvencija iz Montevidea o pravima i dužnostima država (1933), član 1. Tekst ugovora u zbirci Pravnog fakulteta Univerziteta u Oslu.

https://www.jus.uio.no/english/services/library/treaties/01/1-02/rights-duties-states.html

[12] Evropska komisija. EU funding for Roma equality, inclusion and participation. Pregled načina finansiranja i upravljanja programima.

https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/combatting-discrimination/roma-eu/eu-funding-roma-equality-inclusion-and-participation_en

[13] Jean-Jacques Hublin i saradnici (2020). Initial Upper Palaeolithic Homo sapiens from Bacho Kiro Cave, Bulgaria. Nature 581, 299-302.

https://www.nature.com/articles/s41586-020-2259-z

[14] Evropska komisija. European Social Fund+. Ciljevi programa: zapošljavanje, obrazovanje, veštine i socijalno uključivanje.

https://commission.europa.eu/funding-and-tenders/find-funding/eu-funding-programmes/european-social-fund_en

[15] Encyclopaedia Judaica / Jewish Virtual Library. Ten Lost Tribes. Istorijski kontekst i kasnija predanja o izgubljenim plemenima.

https://jewishvirtuallibrary.org/ten-lost-tribes

[16] Romani Linguistics and Romani Language Projects, Manchester. Proto-Romani. Rana istorija jezika i centralnoindijske osobine.

https://www.kratylos.org/~raphael/romani/whatis/language/protoromani.html

[17] Michael C. Carlos Museum, Emory University. List of Characters: The Ramayana in Indian Painting. Hanuman, Rama, Sita, Lakshmana, Ravana i Vayu.

https://digitalprojects.carlos.emory.edu/exhibits/show/ramayana/ramayanalistofcharacters

[18] British Museum. Figure of Hanuman, 1922,1020.4. Predanje o nošenju planine lekovitog bilja radi lečenja Lakšmane.

https://www.britishmuseum.org/collection/object/A_1922-1020-4

[19] The Metropolitan Museum of Art. Hanuman in His Tantric Five-Headed Pancha Mukha Form, online zapis 826439, inventarski broj 2019.209. Predanje o Suncu koje je Hanuman smatrao voćkom.

https://www.metmuseum.org/de/art/collection/search/826439

[20] Manusmriti 1.33: Creation of Manu. Primarni tekst i komentar Medhatithija, prevod Ganganath Jha (1920), Wisdom Library.

https://www.wisdomlib.org/hinduism/book/manusmriti-with-the-commentary-of-medhatithi/d/doc145442.html

[21] Herbert F. Johnson Museum of Art, Cornell University. Brahma, Vishnu, and Shiva, objekat 2011.088.001.

https://emuseum.cornell.edu/objects/44745/brahma-vishnu-and-shiva

[22] Norton Simon Museum. Hanuman, F.1972.45.05.S. Rama kao avatar Višnua i Hanumanova uloga u Ramajani.

https://www.nortonsimon.org/art/detail/F.1972.45.05.S/